

A. Modele tożsamości lokalnych mieszkańców Białegostoku i Bielska Podlaskiego. Kwestia kształtowania się zróżnicowanych tożsamości zbiorowych

Indywidualna osoba jest w stanie powiedzieć Ja, tylko jeśli i tylko ponieważ równocześnie może powiedzieć My.

Norbert Elias¹

1. Wstęp

Refleksja nad zagadnieniem tożsamości zbiorowych, w tym ostatnio nad pojęciem tożsamości lokalnych, jest nieodłącznym elementem dyskusji toczących się zarówno wśród naukowców, jak i w mediach czy w życiu codziennym. Wspomniane wyżej ożywienie omawianą tematyką jest najczęściej tłumaczone w kategoriach dyskusji nad konsekwencjami zmiany społecznej, jej aspektami pozytywnymi i negatywnymi. W tym sensie jest to dyskusja na temat zagadnienia ciągłości i zmiany, jedności i zróżnicowania tożsamości w sytuacji przemian o ogólnospołecznym, a nawet globalnym charakterze.

Zdaniem Zbigniewa Bokszańskiego dyskusje nad tzw. problemem tożsamości ujawniają się w kontekście odniesień do takich procesów i zjawisk jak: przemiany więzi społecznych (odejście od więzi wspólnotowych w stronę postaw indywidualistycznych), wzrost ruchliwości społecznej (pogłębiający zjawisko atomizacji więzi społecznych) wzrost złożoności struktur społecznych oraz powiązany z tym zjawiskiem problem „wielu lojalności” (konieczności adaptacji jednostek do wymogów zróżnicowanych grup społecznych, często ze sobą sprzecznych), permanentna nieciągłość w czasie, nietrwałość struktur społecznych i instytucji, wymagająca od jednostek ciągłego niwelowania wewnętrznego poczucia braku koherencji poprzez

---

¹ N. Elias, *Spółczeństwo jednostek*, Warszawa 2008, s. 77.

przyjmowanie postawy elastycznego rekonstruowania tożsamości zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych².

W rezultacie można postawić hipotezę, że wzrost dynamiki życia społecznego, nietrwałość struktur społecznych oraz osłabienie więzi społecznych powoduje w świadomości jednostek poczucie zagrożenia możliwością zaistnienia braku społecznego zakotwiczenia jednostek w kontekście życia społecznego, przejawiające się brakiem trwałej tożsamości³. W tym rozumieniu tożsamość jednostek zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i zbiorowym ulega ciągłej konwersji (przekształceniom, adaptacji) w zależności od wymogów określonego kontekstu (przyjmując formę quasi-trwałą, względną), unikając tym samym poczucia braku bycia „nieokreślonym”. Nie jest to jednak tożsamość ze stwierdzeniem, że tożsamość jest tylko zredukowana do wiązki ról społecznych. Słuszne zatem wydaje się stwierdzenie, że „zdobywanie wiedzy nie tylko powoduje zmianę w kapitale własnym jednostki (wiem teraz więcej niż wczoraj), ale jest również związane ze zmianą tożsamości (dzisiaj jestem inny niż wczoraj)”⁴. W tym sensie podstawowym elementem kształtującym tożsamość jednostkowe, grupowe i zbiorowe są po pierwsze czynniki zewnętrzne, które zdaniem Małgorzaty Melchior są przede wszystkim odpowiedzią na takie pytania jak: jaki jestem w odbiorze innych (cechy przypisywane jednostkom) oraz kim jestem w odbiorze innych (do jakich grup, kategorii, zbiorowości należę)?⁵ Po drugie ważnym rdzeniem tak rozumianych dynamicznych i kontekstualnych tożsamości są czynniki wewnętrzne, związane z koniecznością zachowania jej ciągłości poprzez odniesienie do określonego systemu wartości i norm. W rezultacie otrzymujemy dynamiczną oraz pluralistyczną tożsamość opartą na dwóch aspektach: na aspekcie aktywnym tożsamości (uzupełniającym i adaptującym do zmiennej rzeczywistości, w tym określonych grup i zbiorowości społecznych) i na aspekcie biernym (opartym na zinternalizowanych wartościach i normach, dających poczucie ciągłości). Zupełnie inną kwestią jest natomiast udzielenie odpowiedzi na pytanie: na ile owa uwewnętrzniona hierarchia wartości jest dostosowania do często sprzecznych wymogów zróżnicowanych grup i zbiorowości? Czy występują wewnętrzne konflikty? Czy może owe konflikty są w jakiś sposób niwelowane poprzez dostosowanie odpowiedniego „fragmentu” hierarchii wartości do wymagań kontek-

² Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005, s. 50.

³ O specyficznych modelach tożsamości jednostek, charakteryzujących się zmiennością, ruchliwością i słabym zakorzeniem jednostek pisał m.in. Zygmunt Bauman.

⁴ S. Haïssat, *Analyse de la construction identitaire à partir du processus d'engagement*, <http://www.revue-interrogations.org/article.php?article=53>.

⁵ M. Melchior, *Spoleczna tożsamość jednostki*, Warszawa 1990, s. 393.

stowych? Niewątpliwie w tym drugim przypadku dobrym przykładem jest zróżnicowanie postaw Polaków i wyznawanych przez nich wartości i norm w zależności od funkcjonowania w kontekście instytucjonalnym czy w gronie rodziny oraz przyjaciół (np. rozróżnienie pojęcia „kraść” i „brać”). Tak rozumiana tożsamość oznacza, „że musimy także zrozumieć społeczeństwo, w którym «ja» jest formą aktorstwa, i pamiętać, że «ja» aktora zawsze działa w kontekście społecznym. (...) Aktorzy zatem określają rzeczy, które muszą być brane pod uwagę, działają na podstawie tych identyfikacji, gdzie próba dopasowania ich kierunków działania z innymi w określonej sytuacji była możliwa do osiągnięcia swoich celów”⁶, przy jednoczesnym przekonaniu o specyficznej ciągłości swoich identyfikacji.

2. Tożsamość lokalna – aspekt aktywny i bierny. Ujęcie teoretyczne

Nacisk na dynamiczny, kontekstowy i kompleksowy charakter tożsamości jednostkowych i zbiorowych w polskiej socjologii położyła Mirosława Grabowska. Stwierdziła bowiem, że tożsamości są podatne na zmiany zarówno biograficzne, jak i zmiany rzeczywistości społecznej. W sytuacji zmiany społecznej następuje rozbudowa komponentu poznawczego (aktywnego) tożsamości jednostkowych przy jednoczesnym zachowaniu wcześniej przyswojonych kategorii (komponent bierny)⁷. W analizowanym temacie warto odnieść się również do badań nad zjawiskiem podwójnej tożsamości Polaków, w aspekcie równomiernego łączenia zróżnicowanych identyfikacji. Autorzy opracowania Clare McManus-Czubińska, William Miller, Radosław Markowski oraz Jacek Wasilewski zwrócili uwagę, że „Polska tożsamość narodowa jest zmienną, a nie stałą cechą społeczeństwa”⁸, w związku z czym jest ona dynamiczna w czasie, poprzez nabywanie do już przyswojonych kategorii nowych identyfikacji, np. europejskich.

W niniejszym artykule zostanie poruszona kwestia, jak wyżej wspomniana forma „aktywnych i biernych komponentów” uzewnętrznia się w aspekcie tożsamości lokalnych wśród badanych mieszkańców Białegostoku i Bielska Podlaskiego. Jednak przed przystąpieniem do analizy warto zdefiniować

⁶ J. E. Stets, P. J. Burke, *A Sociological Approach to Self and Identity*, Department of Sociology, Washington State University, <http://www.people.fas.harvard.edu/~johnston/burke.pdf>.

⁷ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2004, s. 129.

⁸ C. McManus-Czubińska, W. Miller, R. Markowski, J. Wasilewski, *Podwójna tożsamość Polaków*, [w:] R. Markowski (red.), *System partyjny i zachowania wyborcze: dekada polskich doświadczeń*, Warszawa 2002, s. 242.

pojęcie tożsamości lokalnej. Niewątpliwie jest to termin powiązany z pojęciem tożsamości społecznej, rozumianej jako „kategorie, poprzez które osoba postrzega, nazywa, interpretuje sama siebie; tożsamości społeczne to kategorie związane z przynależnością osoby do różnych grup”⁹. Tożsamości społeczne opierają się zatem na tzw. poczuciu „my”, uwzględniającym zaznaczenie wspólnie wyznawanych wartości, poglądów, zwyczajów czy tradycji odróżniających naszą grupę od innych. Nie jest to więc tożsamość zredukowana do sumy pojedynczych autodefinicji jednostek. W tym rozumieniu tożsamość lokalną można zdefiniować za Markiem Szczepańskim i Anną Śliz jako „szczególny przypadek tożsamości społecznej (zbiorowej) i kulturowej opartej zarazem na tradycji lokalnej, odnoszonej do wyraźnie zdefiniowanego (...) terytorium, jego specyficznych cech społecznych, kulturowych (symbolicznych), gospodarczych czy nawet topograficznych, wyróżniających je spośród innych miejsc”¹⁰. Jest to zatem typ tożsamości zbiorowej, która związana jest ze specyficznie rozumianym pojęciem „my”, bazującym na odniesieniu do konkretnego terytorium, gdzie fundamentalną rolę odgrywa odniesienie do ukształtowanego na danym obszarze dziedzictwa kulturowego. Jest to poziom zbiorowych identyfikacji związany z „autoprzypisaniem” jednostek do danej przestrzeni, zarówno jego aspektami współczesnymi (lokalną ekonomią, sferą instytucjonalną, zagospodarowaniem przestrzeni), jak i położeniem nacisku na znajomość dziedzictwa historycznego, kultury, religii i tradycji. Stanowi to podstawę ukształtowania się silnych emocjonalnych więzi wspólnotowych opartych na świadomości podziału „my” – „oni”, co uzewnętrznia się w świadomości obecnych walorów danej społeczności, np. przyrodniczych czy ekonomicznych, oraz dumą z wydarzeń historycznych, zabytków czy osiągnięć lokalnych bohaterów. W tym rozumieniu tożsamość lokalna opiera się przede wszystkim na aspekcie biernym, socjalizowanych kategoriach i ściśle określonych wyznacznikach przynależności do „my”, którego znaczenie odtwarzane jest w toku m.in. lokalnych ceremonii, świąt czy obchodów. Owe zbiorowe i cykliczne ceremonie są podstawą do różnicowania członków „naszej” społeczności lokalnej od szeroko określanych „onych”.

W niniejszym artykule zostanie przedstawiona w oparciu o dwa modele analityczne problematyka przekształceń tożsamości lokalnej w wyniku oddziaływania określonych czynników kontekstualnych. Lokalna społeczność nie jest bowiem zamkniętą wspólnotą. Jest ona otwartym systemem, który

⁹ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny...*, op. cit., s. 128.

¹⁰ M. Szczepański, A. Śliz, *Międzymiejsce a przestrzeń. Tożsamość lokalna – tożsamość regionalna; próba oglądu socjologicznego*, <http://www.interreg.uni.opole.pl/biblioteka/docs/SzczepanskiSliz.pdf>, s. 7 (1.12.2010).

ulega zmianom poprzez napływ zróżnicowanych wartości, postaw, informacji i wzorów działania ze środowiska zewnętrznego oraz potrzeb czy interesów uznawanych za istotne przez członków danej zbiorowości. Transformacja systemowa, urbanizacja, globalizacja, rozwój mediów, a zwłaszcza dostęp do Internetu oraz związana z nim powszechność społecznościowych portali są czynnikami mającymi zasadniczy wpływ na przekształcenia identyfikacji lokalnych. Warto jednak zwrócić uwagę, w jakim stopniu i w jakim tempie przykładowe tożsamości lokalne oparte na aspekcie biernym ulegają przekształceniom poprzez rozbudowę aspektu aktywnego, poznawczego. Czy proces funkcjonowania w zróżnicowanych grupach społecznych, często o charakterze wirtualnym, znacząco dynamizuje rozbudowę i modyfikację tożsamości lokalnej? W jakim stopniu zsocjalizowany aspekt bierny tożsamości lokalnej jest przekształcany? Czy można powiedzieć, że ulega on znaczącej destrukcji na rzecz „wielorakiej” tożsamości lokalnej, opartej wyłącznie na aspekcie aktywnym?

3. Dwa modele tożsamości lokalnych – tożsamość „wykluczająca” i „poznająca”

Wspomniana we wstępie dyskusja na temat przekształceń tożsamości zbiorowych najczęściej przyjmuje dwie przeciwstawne formy. Pierwsza podkreśla wszechobecne poczucie zagrożenia związanego z groźbą rozpadu ukształtowanych tożsamości zbiorowych, natomiast w drugiej uwzględnia się konieczność przyjęcia postaw otwartych, poznających i tolerancyjnych wobec „inności”. Owe dyskursywne formy można traktować jako wytyczne do skonstruowania dwóch modeli (typów idealnych) tożsamości lokalnych opartych na dwóch przeciwstawnych komponentach tożsamości: biernym (opartym na przyswojonych kategoriach i ich odtwarzaniu) i aktywnym (poznającym, adaptującym do zmiennej rzeczywistości).

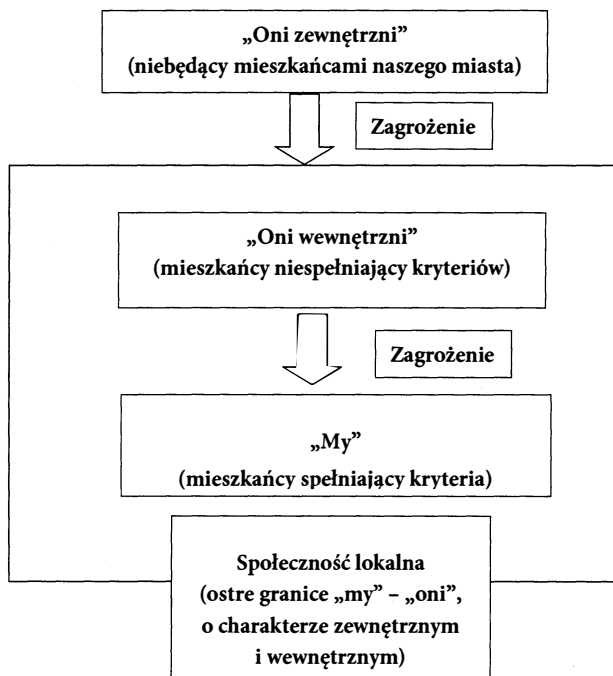
3.1. Tożsamość lokalna – model „wykluczający”

Pierwsza forma, występująca w dyskusji nad zmianami tożsamości zbiorowych, wiąże się z konfrontowaniem „naszych” zagrożonych tożsamości (lokalnych, regionalnych, etnicznych czy narodowych) w stosunku do siły oddziaływania takich procesów jak: transformacja systemowa, globalizacja czy rozwój Internetu oraz mediów. Najczęściej w takim ujęciu opisuje się hipotetyczny rozpad tożsamości zbiorowych poprzez pogłębienie się zjawiska atomizacji więzi społecznych oraz nadmierną adaptację do wartości kultury masowej czy szeroko rozumianej kultury zachodniej. Przykładowo, zdaniem Zdzisława Najdera, „w atomizacji społecznej, w braku solidarności

zbiorowej osiągnęliśmy w Polsce generalnie poziom widoczny w zachodniej Europie. (...) Obecnie to, co Polaków dzieli, bardziej się rzuca w oczy i silniej uwidacznia w świadomości niż to, co ich łączy (...), czyli podstawa poczucia, że są i dlaczego są Polakami – znajduje się w stanie głębokiego kryzysu”¹¹. W odniesieniu do powyższego, można skonstruować następujący model tożsamości lokalnej o charakterze „wykluczającym”, gdzie podstawowe znaczenie ma aspekt bierny tożsamości.

Wykres 1.

Tożsamość lokalna – typ „wykluczający”

Źródło: opracowanie własne.

W wyżej przedstawionym cytacie z tekstu Zdzisława Najdera (w odniesieniu do tożsamości narodowej) dominuje przekonanie, że tożsamości zbiorowe Polaków, przez które poszczególne jednostki definiują się jako członkowie określonych społeczności, opierają się wyłącznie na komponencie statycznym, czyli biernie zsocjalizowanych przez jednostki kategoriach

¹¹ Z. Najder, *Co dziś łączy Polaków?*, [w:] P. Śpiewak (red.), *Spór o Polskę 1989-1999. Wybór tekstów prasowych*, Warszawa 2000, s. 622.

opisujących kryteria przynależności do „my”. W takim rozumieniu wszelkie zakłócenia kontekstowe wynikające z oddziaływania jakichś zewnętrznych wobec danej zbiorowości czynników są postrzegane jako zagrożenie istniejącego porządku społecznego, kształtowanego w wyniku jego długiego trwania. Utrzymanie porządku społecznego opiera się na międzypokoleniowym przekazie ściśle określonych wartości, reguł czy wzorów zachowania. W efekcie tak rozumiane tożsamości zbiorowe przybierają formę, którą można opisać za pomocą metaforycznie ujętej „oblężonej twierdzy”, w której najważniejszym wyznacznikiem jest konformistyczne podporządkowanie się podmiotów do ściśle określonych kryteriów przyłączania do „my”. Tym samym nacisk w odniesieniu do poziomu wspólnoty lokalnej jest położony na wysoki poziom spójności oraz solidarności społecznej. W rezultacie w ramach społeczności lokalnej kształtuje się postawa opozycji w oparciu o syndrom „my” – „oni”. Należy jednak zwrócić uwagę, że kategoria „my” w tym rozumieniu jest określana jednolicie, natomiast kategoria „oni” jest zróżnicowana na „onych wewnętrznych” (mieszkańców naszej społeczności lokalnej, ale niespełniających kryteriów ściśle określonych wyznaczników tożsamościowych) oraz „onych zewnętrznych” (tych, którzy nie są mieszkańcami naszej społeczności). Zarówno „oni wewnętrzni”, jak i „oni zewnętrzni” są traktowani jako główni „nosiciele” wartości i wzorów zachowania zagrażających „naszemu” spójnemu systemowi wartości i norm.

3.2. Tożsamość lokalna – model „poznający”

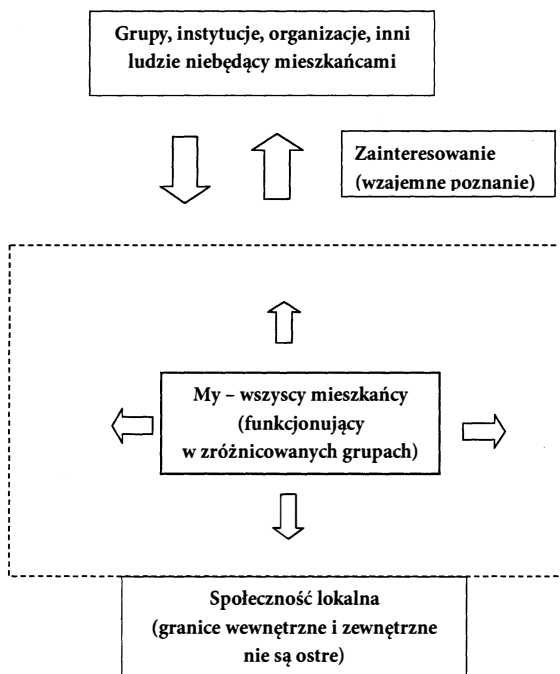
Druga, przeciwstawna do wyżej przedstawionej, forma pojawiająca się w dyskursie publicznym opiera się na podkreśleniu roli aspektu aktywnego (poznającego) tożsamości zbiorowych. Najczęstszym argumentem pojawiających się w tak rozumianych dyskusjach jest założenie, że we współczesnym dynamicznym i zglobalizowanym świecie przyjmowanie trwałych i niezmiennych kategorii identyfikacyjnych, np. lokalnych, jest nieefektywną formą adaptacji, choć uniemożliwia ona poznanie zróżnicowanego i interesującego „świata zewnętrznego”. Wynika to m.in. z faktu, który przedstawia Hanna Malewska-Peyre, że „w życiu podejmujemy różne role i zadania, przeżywamy nowe sytuacje, do których musimy się przystosować, dlatego – podobnie jak wielu innych – tożsamość widzę nie jako sztywną i niezmienną strukturę, lecz jako dynamiczny proces strukturyzujący”¹². Należy jednak zwrócić uwagę, że nacisk na aspekt poznawczy tożsamości zbiorowych nie jest tłumaczony jedynie różnicowaniem i dynamiką kontekstów odnie-

¹² H. Malewska-Peyre, *Ciągłość i zmiana tożsamości. Tożsamość i interioryzacja wartości – ustalenia wstępne*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1/2000, s. 131.

sienia. Ważnym elementem jest tutaj podkreślenie znaczenia internalizacji wartości demokratycznych, zwłaszcza tolerancji wobec inności. Zakłada się bowiem, że tolerancja „jako wyraz poszanowania każdej osoby ludzkiej bez wyjątku jest podstawą etyki pokoju, bezpieczeństwa i interkulturowego dialogu”¹³. Przełamuje ona naturalną niechęć i wrogość wobec inności oraz kształtuje w świadomości społecznej umiejętność kontaktu z przedstawicielami zróżnicowanych grup. W tym rozumieniu zmiana „zamkniętej” („przestarzałej”) tożsamości lokalnej poprzez otwarcie się na „inność” jest zjawiskiem pozytywnym. Opierając się na wyżej przedstawionej formie dyskursu, można stworzyć drugi model tożsamości lokalnej (typ idealny). Został on nazwany w niniejszym opracowaniu modelem tożsamości lokalnej typu „poznającego”, którego podstawowym elementem składowym jest aspekt aktywny. Wykres 2 przedstawia schemat modelu tożsamości „poznającej”.

Wykres 2.

Tożsamość lokalna – typ „poznający”

Źródło: opracowanie własne.

¹³ F. Mayor, *Tolerancja i współczesny świat*, „Res Humana”, nr 5/1995, s. 7.

Modelowa tożsamość lokalna o charakterze „poznającym” opiera się na założeniu, że uformowanie poczucia „my” oraz wyrażanie identyfikacji z lokalną społecznością powinno opierać się na akceptacji jej zróżnicowania. Tworzymy wspólnotę ludzi żyjących na danym terytorium, ale funkcjonujących zarazem w zróżnicowanych grupach społecznych. Wspomniane różnice nie są postrzegane jako zagrożenie, ale jako specyficzny przejaw dynamiki i „podzielności” identyfikacji lokalnej, która nie jest czymś jednolitym, ale jej poszczególne elementy składowe są w dużej mierze uzależnione od wartości czy poglądów poszczególnych jednostek i grup funkcjonujących w „naszej” miejscowości. Tożsamość lokalna jest dynamiczna i zmienna w wyniku napływających informacji z „zewnętrznego świata”, podobnie jak tożsamości społeczne oraz jednostkowe. Podmioty zewnętrzne są źródłem nieustającego napływu informacji i bodźców do ich poznania. Tym samym pogłębieniu ulega jednostkowa wiedza na temat zewnętrznego zróżnicowania społeczeństwa. Jednocześnie zakłada się, że owe zewnętrzne podmioty przyjmują podobną postawę wobec nas. W tym rozumieniu tożsamości o charakterze zbiorowym nie są czymś trwałym i jednolitym, ale dynamiczną, wewnętrznie skomplikowaną oraz otwartą strukturą.

Przedstawione wyżej dwa odmienne modele tożsamości lokalnej (typy idealne): tożsamości „wykluczającej” (max. aspekt bierny) i „poznającej” (max. aspekt poznający), tworzą przeciwstawny układ odniesienia do przeprowadzenia analizy empirycznej. Posłuży on do określenia, w jakim stopniu tożsamość lokalna, ukształtowana wśród badanych mieszkańców Białegostoku i Bielska Podlaskiego, zawiera – i w jakich proporcjach – elementy z poszczególnych modeli. Możliwe będzie również stwierdzenie, czy i w jakim stopniu różnią się tożsamości lokalne mieszkańców Białegostoku i Bielska Podlaskiego w odniesieniu do wyżej opisanych modeli. Będzie to możliwe poprzez określenie, do którego modelu tożsamości lokalnej są one bardziej zbliżone lub czy występuje tendencja równoważenia owych przeciwstawnych wzorów. W rezultacie zostanie przeprowadzona analiza wywiadów pogłębionych lokalnych elit, działaczy organizacji pozarządowych i przedstawicieli władz lokalnych (analiza jakościowa) oraz niektórych pytań z kwestionariusza wywiadu (analiza ilościowa) przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie respondentów z Białegostoku i Bielska Podlaskiego.

4. Lokalne elity, działacze organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele samorządu terytorialnego o tożsamości lokalnej w Białymstoku i Bielsku Podlaskim. Analiza wywiadów pogłębionych

W celu zbadania, w jakim stopniu w badanych społecznościach lokalne elity, działacze organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele władz samorządowych postrzegają sposób identyfikowania się mieszkańców ze społecznością lokalną i jak owa wizja odnosi się do przyjętych modeli analitycznych, warto na wstępie pogrupować odpowiedzi na pytania zawarte w dyspozycjach wywiadu według określonych kryteriów. Wybór odpowiednich kryteriów do analizy został odniesiony do założeń teoretycznych dwóch przeciwstawnych modeli tożsamości lokalnej: „wykluczającego” i „poznającego”.

Istotne jest zatem uwzględnienie z punktu widzenia przyjętych modeli analitycznych tożsamości lokalnej następujących kryteriów analizy:

- stosunek badanych do tego, w jakim stopniu ich zdaniem mieszkańcy Białegostoku i Bielska Podlaskiego interesują się dziedzictwem historycznym danej miejscowości; najważniejsze wydarzenia z przeszłości badanej miejscowości według badanych;
- określenie przez badanych dominującej w danej społeczności lokalnej formy kształtowania poczucia „my”;
- opisanie przez badanych poczucia dumy ze społeczności lokalnej oraz przedstawienie aspektów owej dumy;
- opisanie przez badanych, jakie wartości według nich są najważniejsze w ich miejscowości;
- przedstawienie przez badanych, jakie formy towarzyskości najczęściej występują w ich miejscowości pomiędzy mieszkańcami.

Tabela 1.

Kryteria analizy a modele tożsamości lokalnej typu „wykluczającego” i „poznającego”

Kryterium analizy	Tożsamość lokalna – typ „wykluczający”	Tożsamość lokalna – typ „poznający”
Zainteresowanie dziedzictwem historycznym (najważniejsze wydarzenia z przeszłości miasta)	<ul style="list-style-type: none"> – wysoki poziom zainteresowania przeszłością – ukazanie długotrwałej ciągłości i wagi dziedzictwa historycznego miasta – wiedza szczegółowa (szeroko osadzona w perspektywie czasowej) 	<ul style="list-style-type: none"> – niski poziom zainteresowania przeszłością – krótka perspektywa czasowa analizy dziedzictwa historycznego miasta (odcięcie się od przeszłości) – wiedza ogólna
Poczucie „my” (co łączy mieszkańców)	<ul style="list-style-type: none"> – aspekt bierny (dziedziczone kategorie) 	<ul style="list-style-type: none"> – aspekt aktywny (poznający)
Duma ze swojego miasta. Najważniejsze aspekty dumy	<ul style="list-style-type: none"> – wysoki lub bardzo wysoki poziom dumy – duma z dziedzictwa historycznego, tradycji, kultury, niezmiennego systemu wartości 	<ul style="list-style-type: none"> – niski lub średni poziom dumy (krytyka) – duma ze współczesnych osiągnięć: w sferze ekonomicznej, politycznej, obywatelskiej
Wyznawane wartości	<ul style="list-style-type: none"> – wartości kolektywistyczne 	<ul style="list-style-type: none"> – wartości indywidualistyczne
Towarzystwość	<ul style="list-style-type: none"> – integracja w grupach jednolitych pod względem wyznania, narodowości, pochodzenia etnicznego, poziomu dochodów, wykształcenia – postawa zamknięta na zróżnicowane grupy 	<ul style="list-style-type: none"> – integracja w grupach o charakterze zróżnicowanym pod względem wyznania, narodowości, pochodzenia etnicznego, poziomu dochodów, wykształcenia – postawa otwarta na zróżnicowane grupy

Źródło: opracowanie własne.

W wyniku uwzględnienia wyżej przedstawionych kryteriów do analizy treści wywiadów pogłębionych przeprowadzonych w Białymstoku i Białymstoku Podlaskim w lipcu i sierpniu 2009 roku, możliwe było skonstruowanie porównawczego zestawienia. Poniższa tabela pokazuje przykładowe cytaty z wywiadów pogłębionych. Należy zwrócić uwagę, że przedstawione cytaty

z wypowiedzi badanych odnoszą się do poszczególnych kryteriów analizy (opartych na rozłącznych i kompletnych kodach) i reprezentują grupę najczęściej występujących wypowiedzi badanych z poszczególnych pokodowanych zbiorów. W pracy badawczej zastosowano analizę treści ukrytych przekazu, opartą na całościowym przeczytaniu przez badacza uzyskanego materiału i następnie klasyfikacji poszczególnych odpowiedzi na zadane pytania według przyjętych kategorii. Do analizy przedstawionego materiału wykorzystano wersję testową programu ATLAS.ti.6¹⁴.

W rezultacie uzyskano następujące zestawienie analizy wywiadów pogłębionych z Białegostoku i Bielska Podlaskiego.

Tabela 2.

Analiza wywiadów pogłębionych według przyjętych kryteriów analizy w odniesieniu do dwóch modeli tożsamości zbiorowej

Kryterium analizy	Białystok	Bielsk Podlaski
Zainteresowanie dziedzictwem historycznym (najważniejsze wydarzenia z przeszłości miasta)	<p><i>Przed wszystkim zmiana ustrojowa w osiemdziesiątym dziewiątym, bo Polska odzyskała niepodległość, stała się państwem demokratycznym, ludzie mogą mówić, co chcą, jest wolność słowa (I1).</i></p> <p><i>Jednak chyba największą spuścizną przeszłości pozostaje element wielokulturowości Białegostoku i starania różnych środowisk o jego pielęgnowanie i rozwój (I7).</i></p> <p><i>No przede wszystkim zmiana ustroju w dziewięćdziesiątym roku, także to miało duży wpływ (B4).</i></p>	<p><i>Należy zacząć od pierwszych wzmianek o Bielsku w pierwszych kronikach, staropisach ruskich, wołyńskich, halickich, gdzie właśnie się wspomina o tym grodzie (...). No później mamy, jeżeli już tak sięgamy do historii, no Unia Lubelska, która miała się odbyć tu. Później już właściwie upadek Bielska (F6).</i></p> <p><i>Druga postać, właśnie też nawiązując do tych skwerów, to postać Królowej Heleny, żony Kazimierza Jagiellończyka. Kazimierz Jagiellończyk był katolikiem, ona była prawosławna, stąd też to może mieć wpływ na szerzenie tolerancji na terenie miasta (F8).</i></p>

¹⁴ Wersja testowa została pobrana ze strony internetowej: <http://www.atlasti.com/demo.html> (1.12.2010).

Kryterium analizy	Białystok	Bielsk Podlaski
Poczucie „my”	<p><i>Wielokulturowość białostoczan, czerpią swoje cechy i zwyczaje z wielu kultur, które się spotykają w tym regionie (I1).</i></p> <p><i>Szczególną cechą białostoczan jest gościnność, typowa dla ludzi Wschodu. Myślę, że charakteryzuje ich też życzliwość i otwartość na nowości (I7).</i></p> <p><i>Natomiast Białystok mnie się będzie kojarzył zawsze, powiem o dwóch cechach, pozytywnej i negatywnej. Pozytywna to jest właśnie to, że jest taka otwartość, że ludzie są tacy porządni, tacy prawi, tacy gościnni. Tak człowiek jest otwarty, człowiek jest z sercem na dłoni. A negatywna cecha to jest jakiś kretyński, nieprawdopodobny kompleks Polski B (B6).</i></p>	<p><i>Ludzie się integrują ze względu właśnie na jakieś grupy społeczne, także wydaje mi się że... no, narodowościowo wydaje mi się, że też... też, przede wszystkim są te grupy integracyjne, ale przede wszystkim wydaje mi się, że chodzi o poziom wykształcenia, ale też poziom... poziom dobrobytu, prawda, a więc tutaj nawet jak obserwuję, na przykład ludzie z pewnych sfer, dobrze ustawionych finansowo, integrują się sami w swojej grupie, tak już jest (BP4).</i></p> <p><i>To jest małe miasteczko właściwie, każdy, można powiedzieć, każdego zna. Na pewno są jakieś tam grupy, które bardziej siebie czy swoich członków integrują bardziej niż pozostałych. Natomiast, nie, no – wydaje mi się, że jednak ogólnie można stwierdzić, że to są, że społeczność jest otwarta (F6).</i></p>
Du ma ze swojego miasta. Najważniejszy aspekt dumy	<p><i>Bardzo. Bardzo, bardzo, bardzo są. Białostoczanie są ogromnymi patriotami, czy to są mieszczanie, czy to są białostoczanie napływowi, to jest jedna, właśnie, z cech białostoczan (I5).</i></p> <p><i>Myślę, że większość białostoczan kocha swoje miasto i jest do niego przywiązana. Dumę zaś... przejawiają przy okazji większych wydarzeń, czy to uroczystości miejskich, czy imprez kulturalnych i rozrywkowych. Wówczas tłumnie wychodzą na ulice, nieraz z... całymi rodzinami, aby wyrazić nasze przywiązanie do tej ziemi... jak przy okazji też uroczystości rocznicowych... i dać wyraz zainteresowania tym, co się w mieście dzieje (I7).</i></p> <p><i>Jest to miasto, z którym są związani na dobre i na złe, że są dumni z tego, że mieszkają w mieście, które ma dużo zieleni (B5).</i></p>	<p><i>Myślę, że są powody do tego, żeby być dumnym, oczywiście wiele rzeczy jest jeszcze do usprawnienia, do zrobienia (F6).</i></p> <p><i>To znaczy miasto za trzy lata ma zmienić swoje oblicze, bo ono tak się bardzo dynamicznie rozwija, w ogóle mamy dużo takich różnych osiągnięć, jesteśmy taką gminą innowacyjną (BP7).</i></p> <p><i>Myślę, że większość jest raczej nie- zbyt dumna, raczej ma sama do siebie żal, że tu mieszka, i myślę, że nastroje są raczej na „nie”, ale to tylko takie moje osobiste, tak mi się wydaje po prostu (F2).</i></p> <p><i>No mi się wizualnie miasto ładnie podoba, ogólnie centrum, bo w ciągu ostatnich kilku lat tu naprawdę sporo się zmieniło (F8).</i></p>

Kryterium analizy	Białystok	Bielsk Podlaski
Wyznawane wartości	<p><i>Rodzina, rozwijanie zainteresowań, nauka (I1).</i></p> <p><i>Natomiast chyba przede wszystkim wartości oparte o, związane z troską o dobro wspólne. To jest chyba najważniejsza rzecz, żeby w życiu postępować tak, żeby właśnie troszczyć się o to dobro wspólne (B5).</i></p> <p><i>Wartości konsumpcyjne wychodzą na wierzch, ale myślę, że takie wartości, jak rodzina, jak przyjaźń... są bardzo ważne. Natomiast nie myślą takimi wartościami, że jakaś grupa społeczna, że my jesteśmy... z jednego miasta czy z jednej dzielnicy, z jednej ulicy, nie ma już takich związków. To nie identyfikuje (I3).</i></p>	<p><i>To jest na zasadzie, że każdy no jakby w swoją stronę to wszystko chce ciągnąć. Nie widzę tutaj osób, które by chciały coś zaproponować dla ogółu, nie patrząc na jego przynależność, czy to religijną, czy to narodowościową, czy wiekową, czy jakąś taką, że wszystkim chcieliby po równo jakoś zaproponować (F2).</i></p> <p><i>No to może tak choćby z racji nie tylko u nas, ale także na tym naszym terenie, choćby nawet z racji tego jakiegoś, no, tej łączności na styku i narodowościowym, i religijnym. Na przykład wydaje się, o, jedne święta i drugie święta, prawosławne i katolickie. I to, że i rodziny mieszane są wyznaniowo, ale nawet z racji sąsiedztwa, odwiedzają się (F4).</i></p> <p><i>Ale z obserwacji mojej wynika, że jak gdyby te cechy osobowościowe, jak gdyby na tle narodowościowym, wyznaniowym, one jak gdyby zmniejszają się na sile. Czyli było to, w tej chwili jak gdyby pokolenie już młodsze, jak gdyby inaczej to patrzy (F7).</i></p>
Towarzystwość	<p><i>W małych gronach zamkniętych – tak (I5).</i></p> <p><i>Towarzyscy, na pewno, na pewno tak, na pewno lubią się bawić (B1).</i></p> <p><i>Białostoczanin są towarzyscy i sądząc z tego, ile jest pubów w mieście, mam wrażenie, że jest ich zatrzęsienie, to dają sobie radę i, i że sporo imprez się odbywa (I3).</i></p>	<p><i>Spotykają się, ale w bardzo małych, takich zamkniętych grupkach, czyli wiesz, jeśli nie chodzimy razem do knajpy, to na przykład bawimy się we własnym gronie (F2).</i></p> <p><i>Wydaje mi się, że jednak to życie społeczne istnieje. Jest kilka w ciągu roku takich, powiedzmy, imprez kulturalnych, organizowanych nie tylko przez mniejszości narodowe, ale przecież i społeczności, no nienależącą do takich grup mniejszościowych, czyli Ukraińców czy Białorusinów (F6).</i></p> <p><i>No tak, myślę, że bielszczanie są towarzyscy. Jeżeli mają krąg znajomych, to jest on dosyć, dosyć szeroki, rozległy (F8).</i></p>

Źródło: badania w Białymstoku i Bielsku Podlaskim, lipiec i sierpień 2009.

Odnosząc się do powyższego zestawienia z punktu widzenia kryterium zainteresowania dziedzictwem historycznym oraz uwzględniając najważniejsze wydarzenia historyczne mające wpływ na teraźniejszość Białegostoku i Bielska Podlaskiego z punktu widzenia badanych, można zauważyć interesujące różnice występujące w analizowanych wypowiedziach. Badani z Białegostoku najczęściej za kluczowe wydarzenia z przeszłości miasta uznawali te, które nastąpiły niedawno. Wskazywali często, że przełomowym momentem dla rozwoju miasta było wejście Polski do Unii Europejskiej i związane z tym możliwości pozyskania środków finansowych na rozwój miasta. Ważnym wydarzeniem według niektórych badanych była również transformacja systemowa, która była jednak analizowana przez badanych białostoczan głównie z perspektywy ogólnokrajowej. Wcześniejsze wydarzenia historyczne są przedstawiane w sposób zdawkowy, głównie poprzez odniesienie do szeroko rozumianej tradycji wielokulturowości Białegostoku. Zainteresowanie badanych białostoczan przeszłością miasta oscyloowało zatem głównie wokół ostatnich wydarzeń oraz opierało się na wiedzy ogólnej, często odnoszonej do szerszej ogólnopolskiej czy europejskiej perspektywy, co w rezultacie zbliża analizowane wypowiedzi do tożsamości lokalnej typu „poznającego”.

W przypadku wypowiedzi badanych z Bielska Podlaskiego można zauważyć znaczące różnice. W analizowanych wywiadach dominuje wiedza szczegółowa i skupiona przede wszystkim na wydarzeniach odległych. Badani przedstawiają Bielsk Podlaski jako miasto, którego historia sięga wczesnych czasów średniowiecza, wiążąc jego powstanie niemal z kolebką polskości. Często badani, opisując dawną historię Bielska Podlaskiego, podkreślają, że jest to okres jego rozkwitu i rozwoju, który nie przekładał się na późniejsze losy miasta. Ważnym elementem ukazywanym w wypowiedziach badanych, wplecionych w szczegółowy opis dawnej świetności miasta, jest nawiązanie do wielokulturowości, rozumianej przede wszystkim jako różnicowanie religijne na wyznawców wiary katolickiej i prawosławnej. Nie jest to wielokulturowość ogólna, opisywana z perspektywy współczesnej, tak jak ma to miejsce w wypowiedziach badanych z Białegostoku. Jest to natomiast konkretne różnicowanie religijno-narodowościowe, silnie wpisane w długą perspektywę historyczną Bielska Podlaskiego. Interesującym wątkiem pojawiającym się w wypowiedziach badanych z Bielska Podlaskiego są natomiast historyczne przykłady tolerancji religijnej i prób przezwyciężenia różnicowania religijnego, co może wskazywać, że kształtujące się w tym wymiarze odniesienie do tożsamości lokalnej o typie „wykluczającym” jest osłabiane poprzez pojawienie się współcześnie nacisku na postawę otwartości i tolerancji wobec różnicowania o charakterze religijno-narodowym.

W analizie drugiego wymiaru dwóch modeli tożsamości lokalnej – poczucia „my” – można zauważyć znaczące podobieństwo w wypowiedziach badanych z Białegostoku i Bielska Podlaskiego. W analizowanych wywiadach z obu miast widoczny jest nacisk na kwestię związaną z postawą otwartości mieszkańców wobec zróżnicowania kulturowego, religijnego czy narodowościowego. Różnice występują natomiast po przeanalizowaniu szerszego kontekstu wypowiedzi ankietowanych. Badani z Białegostoku podkreślali, że owa postawa otwarta jest czymś niemal naturalnym wśród mieszkańców miasta, traktowana jest jako swoista wizytówka miasta w kraju. W przypadku wypowiedzi z Bielska Podlaskiego postawa otwartości jest przedstawiana na podstawie odniesienia do historycznej trwałości podziałów religijno-narodowościowych w mieście. Wypowiedzi na temat potencjalnej otwartości mieszkańców Bielska Podlaskiego są bardziej zbliżone do wyrażenia „tolerować inność” niż do słowa „tolerancja”. Warto jednak zwrócić uwagę, że badani z Bielska Podlaskiego podkreślali, że w młodym pokoleniu mieszkańców istnieje większe nastawienie na postawę otwartości niż w pokoleniu starszym.

Zarówno w wypowiedziach badanych z Bielska Podlaskiego, jak i z Białegostoku można zauważyć wysoki poziom dumy z bycia mieszkańcem swego miasta. Interesujący jest fakt, że wśród wypowiedzi badanych z Bielska Podlaskiego pojawiły się, ale w niewielkim stopniu, wypowiedzi, że mieszkańcy miasta nie są dumni ze swojej miejscowości. Wspomniany brak dumy był przede wszystkim odnoszony do migracji, czy wręcz ucieczki ludzi młodych z Bielska Podlaskiego, opisu braku perspektyw życiowych młodzieży. W innych analizowanych wywiadach z Bielska Podlaskiego, podobnie jak w wypowiedziach badanych z Białegostoku, pojawia się duma z zasobów przyrodniczych miasta. Wśród badanych z Bielska Podlaskiego natomiast znacznie częściej pojawia się duma z przeszłości miasta i jego dziedzictwa historycznego. Z drugiej strony jednak badani często podkreślają, że ich miasto ulega dynamicznym zmianom oraz że jest jeszcze w nim „dużo do zrobienia”. Może to wskazywać na to, że tożsamość lokalna mieszkańców Bielska Podlaskiego ulega stopniowemu przesunięciu z aspektu biernego na aktywny. Natomiast w wypowiedziach badanych z Białegostoku zauważalny jest opis, że duma z miasta ujawnia się często wśród mieszkańców w sytuacjach odświętnych, okazjonalnych, np. w czasie lokalnych festynów czy obchodów, z czego można wnioskować, że nie jest ona silnie odczuwana i podkreślana przez mieszkańców w sferze życia codziennego. W rezultacie przesuwa to poczucie „my” białostoczan do próby harmonijnego równoważenia aspektu biernego i aktywnego.

Analizując wypowiedzi badanych z Białegostoku i Bielska Podlaskiego według kryterium dominujących wartości w życiu mieszkańców, uwi-

daczniają się znaczące różnice. Badani z Białegostoku kładą nacisk przede wszystkim na znaczenie wartości indywidualistycznych, np. na rozwój zainteresowań, podjęcie dobrej pracy czy ważność wykształcenia, oraz wartości materialistycznych (głównie konsumpcyjnych). W wypowiedziach badanych z Białegostoku dominuje jednak równoczesne przekonanie o wartości małych grup pierwotnych: rodziny i przyjaciół. Inna perspektywa wyznawanych wartości uwidacznia się w wywiadach z Bielska Podlaskiego. Ujawnia się w nich głównie nacisk na dwie kwestie: po pierwsze na wagę zróżnicowania religijno-narodowościowego, po drugie na podkreślenie, często na konkretnych przykładach, prób przewyciężenia wspomnianych barier oraz kształtowanie postaw otwartych. W efekcie można odnieść to do wspomnianego wcześniej spostrzeżenia o stopniowej ewolucji tożsamości lokalnej mieszkańców Bielska Podlaskiego. Niewątpliwie warto ową hipotezę dodatkowo zweryfikować kolejnymi badaniami empirycznymi, umożliwiającymi stwierdzenie, na ile jest to realna ewolucja tożsamości lokalnej w stronę modelu „poznającego”, a na ile postawa deklaracjonizmu.

Ostatnim analizowanym kryterium jest odniesienie do towarzyskości. Zarówno w wypowiedziach badanych z Białegostoku, jak i Bielska Podlaskiego można wywnioskować, że mieszkańcy obu miast są w wysokim stopniu towarzyscy oraz że integrują się głównie w małych grupach znajomych i przyjaciół. Odczytanie różnic występujących w tym aspekcie jest jednak znacznie trudniejsze i wymaga odniesienia do szerszego kontekstu. Warto zwrócić uwagę, że w wypowiedziach badanych z Bielska Podlaskiego częściej podkreślane jest zróżnicowanie owych spotkań towarzyskich ze względu na homogeniczność religijną i narodową. Jednocześnie badani często podkreślali, że są podejmowane liczne próby, aby taką homogeniczną integrację przełamać, np. poprzez organizowanie imprez kulturalnych przeznaczonych dla „wszystkich mieszkańców”, a nie tylko poszczególnych grup religijnych czy mniejszości narodowych.

5. Indeks ogólnej dumy lokalnej a dwa modele tożsamości lokalnej. Analiza ilościowa

Ustosunkowując się do kwestii związanych z poczuciem „my” i tym samym różnic we wspólnotowej identyfikacji mieszkańców badanych miast, warto odnieść się do pytania z kwestionariusza wywiadu dotyczącego tzw. ogólnego wskaźnika dumy lokalnej¹⁵. Mierzy on poziom postaw „lokalnie nacjonalistycznych”, umożliwiając respondentom wyrażenie swoich prze-

---

¹⁵ Indeks powstał na podstawie ogólnego wskaźnika dumy narodowej, Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, op. cit., s. 143.

konań o „wyższości” swojego miasta w stosunku do innych miast w Polsce. Można zatem postawić hipotezę, że im wyższy wskaźnik indeksu ogólnej dumy lokalnej, tym silniejszy nacisk na aspekt bierny (model „wykluczający”) tożsamości lokalnej. Został on skonstruowany z następujących stwierdzeń:

- Wolę być mieszkańcem mojego miasta niż jakiegokolwiek innego.
- Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju.
- Trzeba popierać mieszkańców swojego miasta, nawet jeżeli postępują niewłaściwie.
- Są pewne rzeczy w moim mieście, których się wstydzę (postawa krytyczna).

Respondenci mieli do wyboru pięć odpowiedzi: „całkowicie się zgadzam”, „raczej się zgadzam”, „ani się zgadzam, ani się nie zgadzam”, „raczej się nie zgadzam” i „całkowicie się nie zgadzam”. Należy zwrócić uwagę, że odpowiedzi „całkowicie się zgadzam” i „raczej się zgadzam” na trzy pierwsze stwierdzenia odnosiły się do wyższej wartości lokalnych postaw nacjonalistycznych. Natomiast w stosunku do ostatniego stwierdzenia, rozumianego jako postawa krytyczna wobec własnej społeczności lokalnej, odpowiedzi „całkowicie się zgadzam” i „raczej się zgadzam” stanowiły wyższą wartość lokalnych postaw antynacjonalistycznych. Wstępna analiza tabel częstości pokazuje niewielkie różnice w odpowiedziach respondentów z Białegostoku i Bielska Podlaskiego.

Tabela 3.

Indeks ogólnego wskaźnika dumy lokalnej – Białystok

Białystok		Całkowicie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Całkowicie się nie zgadzam	Ogółem
P1e. Wolę być mieszkańcem mojego miasta niż jakiegokolwiek innego	liczebność	276	126	74	39	32	547
	procent z N	50,5	23,0	13,4	7,2	5,9	100,0
P1f. Są pewne rzeczy w moim mieście, których się wstydzę	liczebność	128	181	58	117	57	541
	procent z N	23,7	33,4	10,7	21,6	10,6	100,0

Białystok		Całkowicie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Całkowicie się nie zgadzam	Ogółem
P1g. Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju	liczebność	131	154	114	101	33	533
	procent z N	24,7	28,8	21,3	19,0	6,2	100,0
P1h. Trzeba popierać mieszkańców swojego miasta, nawet jeżeli postępują niewłaściwie	liczebność	58	61	49	165	212	545
	procent z N	10,6	11,2	9,0	30,2	39,0	100,0

Źródło: badania w Białymstoku i Bielsku Podlaskim, lipiec i sierpień 2009.

Tabela 4.

Indeks ogólnego wskaźnika dumy lokalnej – Bielsk Podlaski

Bielsk Podlaski		Całkowicie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Całkowicie się nie zgadzam	Ogółem
P1e. Wolę być mieszkańcem mojego miasta niż jakiegokolwiek innego	liczebność	322	159	65	48	29	623
	procent z N	51,7	25,5	10,4	7,7	4,7	100,0
P1f. Są pewne rzeczy w moim mieście, których się wstydzę	liczebność	100	173	86	172	82	613
	procent z N	16,3	28,2	14,0	28,1	13,4	100,0
P1g. Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju	liczebność	145	169	152	102	42	610
	procent z N	23,8	27,7	24,9	16,7	6,9	100,0

Bielsk Podlaski		Całkowicie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Całkowicie się nie zgadzam	Ogółem
P1h. Trzeba popierać mieszkańców swojego miasta, nawet jeżeli postępują niewłaściwie	liczebność	99	69	54	201	194	617
	procent z N	16,1	11,2	8,7	32,6	31,4	100,0

Źródło: badania w Białymstoku i Bielsku Podlaskim, lipiec i sierpień 2009.

Respondenci z Bielska Podlaskiego nieznacznie częściej wybierali odpowiedź: „Wolę być mieszkańcem mojego miasta niż jakiegokolwiek innego” („całkowicie się zgadzam” – 51,7%, „raczej się zgadzam” – 25,5%) niż badani z Białegostoku („całkowicie się zgadzam” – 50,5%, „raczej się zgadzam” – 23%). Są to jednak minimalne różnice. Podobna sytuacja, ale tym razem na korzyść Białegostoku, występuje w przypadku stwierdzenia: „Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju”. Odpowiedzi „całkowicie się zgadzam” (24,7%) oraz „raczej się zgadzam” (28,8%) w Białymstoku w niewielkim stopniu przewyższają odpowiedzi z Bielska Podlaskiego („całkowicie się zgadzam” – 23,8%, „raczej się zgadzam” – 27,7%). W przypadku kolejnego stwierdzenia: „Trzeba popierać mieszkańców swojego miasta, nawet jeżeli postępują niewłaściwie” ponownie respondenci z Bielska Podlaskiego nieznacznie częściej zgadzają się z powyższym stwierdzeniem („całkowicie się zgadzam” – 16,1%, „raczej się zgadzam” – 11,2%) niż białostoczanie („całkowicie się zgadzam” – 10,6%, „raczej się zgadzam” – 11,2%). Jednak w obu miastach w stosunku do analizowanego stwierdzenia respondenci przyjmowali najczęściej postawę negatywną. Nieznacznie większe różnice w odpowiedziach respondentów ujawniają się w stosunku do postawy krytycznej wobec własnej społeczności lokalnej („Są pewne rzeczy w moim mieście, których się wstydzę”). Postawy krytyczne częściej występują w odpowiedziach mieszkańców Białegostoku („całkowicie się zgadzam” – 23,7%, „raczej się zgadzam” – 33,4%) niż Bielska Podlaskiego („całkowicie się zgadzam” – 16,3%, „raczej się zgadzam” – 28,2%). Podsumowując, można stwierdzić, że minimalnie większe lokalne postawy nacjonalistyczne przejawiają respondenci z Bielska Podlaskiego niż z Białegostoku. W obu badanych miastach poziom ogólnego indeksu lokalnej dumy utrzymuje się na średniowysokim poziomie. Nie są to zatem różnice tak znaczne, jak

w przypadku analizy jakościowej, aczkolwiek można zauważyć, że mieszkańcy Bielska Podlaskiego kładą nieznacznie większy nacisk na utrzymanie wewnętrznej spójności i solidarności pomiędzy mieszkańcami, co może się ujawniać niższą aprobatą postaw krytycznych wobec własnej społeczności lokalnej. Interesujące jest jednak zaistnienie w Bielsku Podlaskim znaczących różnic w aprobacie stwierdzenia: „Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju”, przy uwzględnieniu zmiennej wieku.

Tabela 5.

Aprobata stwierdzenia: „Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju” a zmienna wieku

Miasto	P1g. Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju		Wiek			Ogółem	
			1979- -1991 (18-30)	1949- -1978 (31-60)	do 1948 (61 i więcej)		
Białystok	całkowicie się zgadzam	liczebność	18	76	38	132	
		procent z wieku	14,5	27,0	29,7	24,7	
	raczej się zgadzam	liczebność	36	87	31	154	
		procent z wieku	29,0	30,8	24,2	28,8	
	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	liczebność	28	55	31	114	
		procent z wieku	22,6	19,5	24,2	21,3	
	raczej się nie zgadzam	liczebność	31	50	20	101	
		procent z wieku	25,0	17,7	15,6	19,0	
	całkowicie się nie zgadzam	liczebność	11	14	8	33	
		procent z wieku	8,9	5,0	6,3	6,2	
	ogółem	liczebność	124	282	128	534	
		procent z wieku	100,0	100,0	100,0	100,0	
	Bielsk Podlaski	całkowicie się zgadzam	liczebność	12	75	58	145
			procent z wieku	9,0	24,4	33,9	23,7
raczej się zgadzam		liczebność	31	87	52	170	
		procent z wieku	23,3	28,3	30,4	27,8	
ani się zgadzam, ani się nie zgadzam		liczebność	46	67	39	152	
		procent z wieku	34,6	21,8	22,8	24,9	
raczej się nie zgadzam		liczebność	30	57	16	103	
		procent z wieku	22,6	18,6	9,4	16,9	
całkowicie się nie zgadzam		liczebność	14	21	6	41	
		procent z wieku	10,5	6,9	3,5	6,7	
ogółem		liczebność	133	307	171	611	
		procent z wieku	100,0	100,0	100,0	100,0	

Źródło: badania w Białymstoku i Bielsku Podlaskim, lipiec i sierpień 2009.

Analizowane odpowiedzi na powyższe stwierdzenie ujawniają dość znaczne zróżnicowanie w odpowiedziach respondentów z najmłodszej grupy wiekowej (18-30 lat) w stosunku do pozostałych grup (31-60 lat, 61 lat i więcej). Jest ono widoczne przede wszystkim w Bielsku Podlaskim, w Białymstoku występuje natomiast w niewielkim stopniu. W Białymstoku test chi-kwadrat pokazał istotność na poziomie 0,06, więc można stwierdzić, że zależność jest statystycznie istotna dla $p=0,05$. Z kolei w Bielsku Podlaskim zależność od zmiennej wieku jest znacznie bardziej widoczna. Test chi-kwadrat pokazuje, że obserwowane różnice się istotne na poziomie $p=0,01$. W celu ukazania kierunku zależności pomiędzy odpowiedzią na analizowane stwierdzenie a zmienną wieku zastosowano test tau-b Kendalla. W Białymstoku jego wartość wynosi -0,098, co wskazuje na występowanie niewielkiej zależności ujemnej, czyli kiedy rośnie wartość zmiennej wieku, to spada wartość zmiennej P1g (zatem respondenci bardziej się zgadzają z przedstawionym stwierdzeniem). Zależność ta jest istotna dla $p=0,01$. W Bielsku Podlaskim wartość ta wynosi -0,210, co wskazuje, że jest ona dużo wyższa niż w Białymstoku. Zależność jest istotna dla $p=0,01$.

Podsumowując, można zauważyć, że w przypadku analizowanego stwierdzenia ujawnia się zdynamizowanie tożsamości lokalnej w Bielsku Podlaskim w kwestii przesunięcia się aspektu biernego na aspekt aktywny tożsamości lokalnej. Jest to zgodne z wnioskami z analizy jakościowej wywiadów pogłębionych.

6. Wnioski

Analiza wywiadów pogłębionych przeprowadzonych w Białymstoku i Bielsku Podlaskim według kryteriów odnoszących się do dwóch modeli tożsamości lokalnej umożliwia uzyskanie interesujących wniosków. Przede wszystkim można stwierdzić, że tożsamość lokalna białostoczan w perspektywie wypowiedzi badanych jest bliższa modelowi tożsamości lokalnej typu „poznającego”. Według wypowiedzi badanych mieszkańcy Białegostoku wiążą swoją identyfikację lokalną przede wszystkim z nieodległymi wydarzeniami, zwłaszcza wejściem do Unii Europejskiej. Duma z bycia mieszkańcem Białegostoku jest silnie związana z pojęciem wielokulturowości, która jest traktowana jako to, co odróżnia Białystok od innych miast w Polsce. Wspólne spędzanie wolnego czasu w gronie przyjaciół nie jest determinowane ich wyznaniem czy pochodzeniem etnicznym. Można jednak wywnioskować z analizowanych wypowiedzi, że mieszkańcy Białegostoku ukierunkowują swoje działania w odniesieniu do wartości indywidualistycznych oraz materialistycznych. Tym, co różni

białostoczan od innych mieszkańców Polski, są przede wszystkim różnice o charakterze ekonomicznym czy poziom wykształcenia, a nie zróżnicowanie religijno-narodowościowe.

W przypadku Bielska Podlaskiego w badanych wypowiedziach uwiadcza się specyficzna stopniowa ewolucja od tożsamości lokalnej o typie „wykluczającym” w stronę rozbudowy aspektu aktywnego, typowego dla modelu „poznającego”. W badanych wypowiedziach często jest podkreślana na konkretnych przykładach historyczna tradycja zróżnicowania religijno-narodowościowego miasta. Z drugiej jednak strony badani często podkreślali, że są podejmowane próby przezwyciężenia wspomnianych barier poprzez kształtowanie postaw otwartych wobec inności, również w sferze życia codziennego, np. odwiedzanie sąsiadów. Ważnym wnioskiem jest spostrzeżenie badanych, że zmiany w zakresie rozbudowy komponentu aktywnego tożsamości lokalnej mieszkańców Bielska Podlaskiego w sposób najbardziej dynamiczny uzewnętrznia się w młodym pokoleniu. Tworzy to tym samym kolejną warstwę wewnętrznego zróżnicowania badanej miejscowości.

Analiza ilościowa oparta na ogólnym indeksie dumy lokalnej nie daje tak jednoznacznych rozstrzygnięć, jak analiza jakościowa. W obu badanych miastach można zauważyć, że akceptacja lokalnych postaw nacjonalistycznych jest na średniowysokim poziomie. Odpowiedzi pronacjonalistyczne są, poza jednym przypadkiem, nieznacznie wyższe w Bielsku Podlaskim niż w Białymstoku, są to jednak różnice minimalne. Interesujące natomiast okazało się znaczne zróżnicowanie aprobaty stwierdzenia: „Ogólnie rzecz biorąc, moje miasto jest lepsze niż większość innych w kraju” ze względu na wiek w Bielsku Podlaskim, co wskazuje na znaczne zdynamizowanie przekształceń tożsamości lokalnej w najmłodszej kategorii wiekowej w stosunku do starszych mieszkańców miasta.

Należy jednak zwrócić uwagę, że w obecnej dyskusji na temat nowoczesnej wspólnotowości w coraz większym stopniu dominuje przekonanie, że istnienie tożsamości lokalnej opartej na modelu „wykluczenia” jest swoistym anachronizmem. Wzrost dynamiki życia społecznego, narastanie zróżnicowania i znaczenia kontekstualności w funkcjonowaniu podmiotów w nowoczesnym społeczeństwie demokratycznym wymusza mimowolnie przesunięcie identyfikacji lokalnych w stronę modelu „poznającego”, aczkolwiek owo przesunięcie może być w mniejszym lub większym stopniu utrudnione przez siłę lokalnych tradycji i więzi.

Pojęcia tożsamości lokalnej nie można traktować jako kategorii statycznej. Jest to bowiem system dynamiczny i otwarty, uzależniony od oddziaływania kontekstu społecznego, ekonomicznego czy politycznego. Jednakże

nie można analizować tożsamości lokalnej w oderwaniu od dziedzictwa kulturowego i historycznego badanej miejscowości. To kultura i tradycja jest tym, co różnicuje i nadaje specyfikę tożsamości lokalnej mieszkańców danej miejscowości, która jest nieporównywalna do żadnej innej.